

De tramlijn Tiel-Buren-Culemborg *Fietsroute* [30 km]

ISBN-10 90-78114-02-9

ISBN-13 978-90-78114-02-4

*Het wordt een mooie zomer,
ga fietsen met Voet*

Voorwoord

Dit boekje heeft een lange ontstaansgeschiedenis. Een van de schrijvers, Vic Ritschie fietste soms van Tiel naar Culemborg en weer terug, gewoon om zijn auto daar naar de garage te brengen. Hij las iets over een oude stoomtram die daar zou hebben gelopen en besloot om eens te kijken naar de zichtbare restanten van die lijn. Hij vertelde fietsmaat Hugo Eigenraam over het plan om alles eens goed te onderzoeken en samen hebben ze, zeer precies, het hele traject beschreven. Inclusief kilometerstanden voor de fiets en voor de rvc-lijn zelf. Ze hebben oude kaarten opgezocht bij de topografische dienst in Emmen, waarop zowaar de oorspronkelijke route van de tramlijn stond aangegeven. Een oude en nieuwe kaart staan op de binnenzijde van het omslag met de route in blauw.

Ze hebben hard gewerkt om er een mooi verhaal van te maken. Oude foto's opgezocht in het Regionaal Archief Rivierenland en nieuwe foto's gemaakt met hetzelfde perspectief. Jazeker, tot en met het beklimmen van de toren in Buren om een oude 'luchtfoto' te reconstrueren.

Soms ziet u een referentie naar een sporenplan. Wij hebben er één opgenomen, die van de kruising met het spoor in Tiel. De andere kunt u vinden op de website van de nvbs, de Nederlandse Vereniging van Belangstellenden in het Spoor- en tramwegwezen (www.railatlas.nl/catalog). U vind de referenties in de tekst.

Er bestaan veel meer foto's van deze stoomtramlijn, ze passen lang niet allemaal in dit boek. U vind ze op de website van het Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden (www.voetvanoudheusden.nl).

JAAP BORGGREVE

redacteur, secretaris van het Genootschap A.W.K. Voet van Oudheusden.

De Tramlijn Tiel - Buren - Culemborg

Het TBC logo

In de tweede helft van de 19-de eeuw werd een groot deel van het spoorwegnet in Nederland aangelegd. In die tijd was dat niet alleen een technisch maar ook maatschappelijk gezien een bijzonder fenomeen. Er waren weliswaar betrouwbare trekschuiten, maar de meeste wegverbindingen bestonden uit niet veel meer dan een ongeplaveid spoor en de afstanden werden uitgedrukt in 'uren gaans', dat betekende gewoon lopen. De trein was met een snelheid van wel 80 km per uur zonder meer revolutionair. Het succes van die spoorwegen werd al vrij snel vertaald in de aanleg van tramwegen. Kleiner, meer stopplaatsen, smaller spoor: de TBC-lijn had een spoorwijdte van 1 meter, de gewone trein een spoorwijdte van 1,435 meter. In de grote steden had de tram tot gevolg dat mensen heel eenvoudig aan de andere kant van de stad werk konden zoeken, de reistijd werd acceptabel, en de eerste forens was geboren.

Ook in de Betuwe werden er plannen gemaakt voor tramlijnen. Al in 1880 werden er concessies aangevraagd voor een verbinding tussen Culemborg en Beusichem, maar als de ondernemers om een subsidie kwamen vragen bleef de portemonnee dicht, te veel risico. Achteraf gezien is dat terecht, het aantal mensen dat in de Betuwe gebruik zou maken van een tramlijn is veel te gering voor een lonende exploitatie. In het boekje van H.A. van Lith, dat in digitale vorm beschikbaar is, kunt u uitgebreid lezen over dat deel van de historie. Het verhaalt gedetailleerd over de verschillende aanvragers en alle mogelijke plannen. Ze werden allemaal afgewezen, totdat in 1896 een echte tramavonturier verscheen: ir. A.J. Krieger.

- 1896-1906** Gesteund door nieuwe Rijkssubsidies begon Krieger plannen te maken en geld in te zamelen. Er werd een Permanente Commissie gevormd bestaande uit burgemeesters van de betrokken steden en diverse andere belanghebbenden. In 1897 trok Krieger zich terug, maar de commissies waren zodanig op stoom dat de verdere voorbereidingen gewoon doorgingen. Na 25 jaar, vele moeilijkheden, vele wijzigingen en de ook nu nog bij grote projecten gebruikelijke overschrijding van kostenramingen werd de Tiel-Buren-Culemborg tramlijn op 17 november 1906 eindelijk in gebruik genomen. Van Lith beschrijft uitgebreid de feestelijkheden en alle toespraken. Op foto's is te zien dat het volk massaal uitliep. Er was muziek, want in de eerste tramwagen zat het Tielsch Stedelijk Orkest, en er zijn zelfs twee speciaal voor deze gelegenheid gecomponeerde 'Tremliedjes'. Op de achterzijde van deze route hebben we er een voor u afgedrukt, kunt u zingen tijdens de tocht. Bij de opening van de tramlijn was er zelfs een telegram van Koningin Wilhelmina. De dag wordt afgesloten met een groot vuurwerk aan de Linge.
- 1906-1918** De tramlijn werd vanaf het begin in 1906 geplaagd door tekorten en in 1918 was het uit met de pret. De verliezen liepen te hoog op en de directeur, de heer Peters, kreeg opdracht alles te verkopen. Dat heeft hij perfect gedaan. Op 3 maart 1918 reed de laatste tram over het traject. De rails, de gebouwen, het materieel, alles werd verkocht en opnieuw gebruikt. De remise in Buren werd bijvoorbeeld omgebouwd tot een weverij; de locomotieven werden verkocht aan de Stoomtramweg Maatschappij 'Oostelijk Groningen', de rijtuigen gingen naar Rotterdam. Van de opbrengst werden de schulden afbetaald, van wat er toen nog over was werd aan het personeel een uitkering uitbetaald,

zeer sociaal. Dan is alles weg, zou je zeggen, en is er na 100 jaar niets meer van terug te vinden. Maar dat is een misvatting, want als je gaat kijken langs het traject waar vroeger de rails hebben gelopen, kun je nog allerlei sporen terugvinden. Rijtjes bomen, grote parkeerplaatsen, bochtige muurtjes, er zijn nog vele tekenen te vinden. Pak de fiets, ga naar de haven in Tiel en trap langs het traject dat de TBC-lijn heeft gevolgd. Het is precies 30 km, enkele reis, dat kan gemakkelijk op een dag, maar het kan natuurlijk ook in stukjes worden opgedeeld. Wij hebben de route voor u beschreven van tramstation naar tramstation, als een soort dienstregeling. Met de beschrijving in dit boekje kunt u eenvoudig overal langs het vroegere spoor beginnen en de route volgen. In de tekst na de korte routebeschrijving worden enkele bezienswaardigheden langs de route besproken en vind u foto's van vroeger en nu. Als u 60 km (de heen en terugweg) te veel vindt kunt u met de fiets de trein nemen naar Tiel en terugfietsen naar Culemborg. Bedenk dat de maximaal toegestane snelheid van de TBC-tram vroeger 20 km per uur was. De netto snelheid 15 km per uur. Als u een beetje doortrapt verslaat u de TBC-lijn en bent u zo in Culemborg.

Achter in dit boekje vindt u ten overvloede een beschrijving van een korte fietsroute van Culemborg naar Tiel. En tenslotte, het kan voor een groot deel ook met de auto.

Tiel Veer – Tiel Station

km	Beschrijving
0,0	Begin bij de aanlegplaats van het huidige voetveer aan de Waal. Rijd nu eerst langs de rivier stroomopwaarts en dan langs de haven tot voor de stadswal. Nu linksaf de Havendijk op; houd de stadswal aan uw rechterhand.
0,5	Bij de richtingaanwijzer 'Centrum' rechtsaf, om via de dijk-coupure de stad binnen te rijden
0,6	Passeer Chinees-Japans Restaurant 'Lotus'
0,7	Ga rechtdoor richting Hucht (water aan rechterhand). Pas op voor de 'treiterbollen' in het wegdek daar.
1,1	Bij de brug linksaf de Brugstraat in. Rechtsaf de Nieuweweg.
1,4	Steek voorrangsweg over (let op), schuin rechts, tussen Kwikfit en AH, naar het Molenstraatje.
1,7	Linksaf: de Stationsweg in.
2,0	U staat nu voor het NS-station. Ga nog even door in westelijke richting.
2,4	U staat nu voor het ingangshek van het spoorweg-emplacement, hier kunt u niet verder. Om het vroegere tracé zo goed mogelijk te kunnen volgen, moeten wij nu een omweg maken. We zullen de lijn weer oppakken aan de andere kant van het spoor. Zie ook het sporenplan.

In Tiel beginnen we op de plaats waar nu het voetveer uit Wamel aanmeert. Vroeger was dat een belangrijke verbinding en voer er een grote gierpont over de Waal. Je kon zo van de pont in de tram stappen en omdat die tram ook goederen en vee vervoerde lag het voor de hand om daar het beginpunt te hebben. Aan de andere kant van de Waal was er namelijk aansluiting op de tramlijn Maas en Waal (van 1902 tot 1934) die verder liep naar Nijmegen. De boog die de TBC-lijn maakte, langs de haven, was handig om goederen op te pikken. Bovendien was hier een opstelspoor aangelegd, zodat wagons al van te voren konden worden beladen en klaargezet.

Langs de haven van Tiel

Talud langs de Hucht

Ga de Havendijk op, maar houdt de stadswal en de Waterpoort aan uw rechterhand. Bij de richtingaanwijzer 'Centrum' rechtsaf, door de coupure in de dijk, de stad in (kan niet met de auto). Aan uw rechterhand restaurant 'Lotus'. Vroeger was dat een café, het was de eerste halteplaats (Veemarkt) van de tram.

Fiets verder over de Hucht langs de weterring, rechts van u de Sint Maartenskerk met de vroegere contouren zichtbaar in het gras. Kijk even hoe scheef die toren staat ten opzichte van het schip. Op de oude foto ziet u dat, vóór de aanleg van de tramlijn, het talud van de Hucht schuin afliep naar het water. Om ruimte voor de tramlijn te maken werd een kademuur gebouwd en het talud volgestort. De huidige bewoners hebben hun parkeerplaatsen zo te danken aan de vroegere tramlijn. Kort vóór de brug ziet u dat de kademuur verandert van aanzien. Ook de nummering van de huizen begint daar, zonder duidelijke reden, weer met nummer 1. De reden: dit is het punt waar de TBC-lijn de Hucht verliet, het is het begin van de Sint Walburgbuitensingel. Dit is trouwens toch

Station Tiel

een wonderlijke plaats. Kijk maar even naar de overkant van het water. U ziet achter de eerste rij bebouwing de Sint Dominicuskerk uit 1938, die aan het Sint Walburgkerkpad ligt. In de Sint Walburgkerk, die daar vroeger natuurlijk stond, werd de heilige Walburga vereerd, zij hielp bij de genezing van geestesziekten (duivelse bezetenheid), bloedingen en verstijvingen. Dat waren wonderen uit het jaar 1022, maar wat let u om het nog eens te proberen?

Ga linksaf de Brugstraat in en direct weer rechtsaf de Nieuweweg op. De твс-lijn maakte hier een elegante S-bocht naar de hoek van de Singelstraat en de Nieuweweg, maar die mogelijkheid is u ontnomen door de bebouwing tussen de Brugstraat en de Singelstraat (zie ANWB kaart Tiel). Die huizen zijn dus van na 1918.

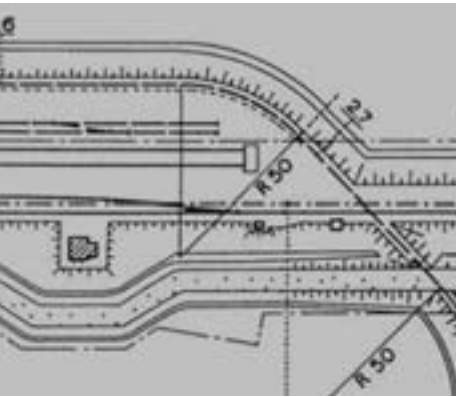
De tramlijn verder volgen over de Nieuweweg naar het Molenstraatje, tussen Albert Heijn en de Kwik-Fit door. De rechterhoek van de Kwik Fit staat op het tracé. Fiets door het Molenstraatje en ga linksaf de Stationsweg op. De spoor-

weg werd indertijd geëxploiteerd door de HSM (Hollandse Spoorweg Maatschappij) en de TBC-halte was recht tegenover het stationsgebouw. Tegenwoordig heerst richting Geldermalsen de NS, in de richting Arnhem heerst Syntus. Voor het station en voor de loods verderop was ook een TBC-goederenemplacement. Als u strikt de tramlijn wilt volgen fiets dan voor het station (Spoorstraat) en de daaropvolgende loods langs tot u recht vooruit een hek ziet, de straat gaat nu naar links. Ongeveer 200 meter na dat hek kruiste de trambaan de spoorlijn. Bij die kruising waren ook de enige seinen van de tramlijn, bediend vanuit de HSM seinpost. Voor de zekerheid waren er ook aan beide zijden van de spoorlijn (TBC-)ontspoorwissels, zodat de tram nooit per ongeluk de trein kon kruisen, maar die zijn gelukkig nooit nodig geweest.

Tiel Station - Drumpt

km	Beschrijving
	U staat voor het hek bij het spoorweg-emplacement en u gaat terug langs het station.
2,9	Wij rijden het station weer voorbij (ditmaal aan uw linkerhand). Links aanhouden, 1-ste straat links, spoorwegovergang over en weer links, Burg. Bönhofflaan in langs de achterzijde van het station
3,7	Rechtdoor: Boerhaavelaan.
3,9	Tegenover huisnr 16 oversteken: het smalle fietspad in. Dit gaat na 300 m over in Drumptse Parallelweg.
4,4	Negeer het bordje 'Doodlopende weg'. Aan het einde van het pad rechtsaf: Bachstraat. Rechts aanhouden.
4,9	Rechtdoor de Pres. Kennedylaan in.
5,5	Linksaf: Burg. Meslaan in.
5,7	Burg. Meslaan naar rechts volgen.
5,9	Rotonde (kruising Rivierenlandlaan) recht oversteken.

6,1	Burg. Meslaan naar links volgen.
6,3	Wij zijn nu in Drumpt voor de Ned. Herv. Kerk. Wij hebben nogal wat om moeten fietsen: $6,3 - 3,9 = 2,4$ km!

Kruising TBC-lijn met spoorlijn

We zouden het traject van de TBC-lijn zo nauwkeurig mogelijk volgen, maar dat is hier moeilijk door alle hekken om de huidige spoorlijn. Dus moeten we een ommetje maken, over het spoor naar de andere kant. Dat kan bij het station of, iets verderop, over de Stationsweg – Lingedijk over de spoorwegovergang. Rijd vervolgens, parallel aan het spoor, linksaf over de Burg. Bönhofflaan en de Boerhaavelaan. Tegenover huisnummer 16 rijdt u een smal fietspad in en na 300 meter wordt dat de Drumptse Parallelweg. Ga verder tot u rechts de Bachstraat ziet. Die was er nog niet in 1906, maar op de ingewikkelde overlaykaart kunt u zien dat de TBC-lijn de weg geëffend heeft voor de Bachstraat. Hier kruiste de tramlijn dus de spoorlijn, op de tekening ziet u het sporenplan, een gelijkvloerse kruising. Volgens Van Lith was het hier ooit haast raak. De HSM Seinmeester, die ook de seinen voor de TBC-lijn hier bediende, had de TBC-tram toestemming gegeven om door te rijden, en had de wissels goedgezet. De tram trok op, en toen kwam er toch een trein voorbijrazen. Nog net op tijd kon de trambestuurder stoppen.

De TBC-lijn liep vanaf de Bachstraat schuin over wat nu het ziekenhuisterrein is, om uit te komen in de bocht van de Burgemeester Meslaan. Om dat punt te bereiken gaat u vanaf de Bachstraat rechtdoor de President Kennedylaan in en vervolgens linksaf de Burg. Meslaan. Ongeveer bij de ingang naar het parkeerterrein pakken we de TBC-lijn weer op. Die volgde de Burgemeester Meslaan verder door Drumpt (hoort sinds 1956 bij de gemeente Tiel). Let nog even op het

huis De Gouden Wagen, het statige pand links van de weg, staat er mooi bij. Nog maar een paar jaar geleden waren er plannen om het af te breken.

Fiets verder de Burgemeester Meslaan af, hij maakt een bocht links naar door de vroegere gemeente Drumpt. In die bocht (твс km-stand 3,927) lagen nog twee mooie buitenplaatsen, Hengstenburg en Buitenlust, ook te zien op de oude kaart. We eindigen deze etappe als we voor de Ned. Hervormde Kerk van Drumpt staan.

Drumpt – Avezaath

	U staat voor de Ned. Herv. Kerk in Drumpt.
6,7	Aan het eind van de Burg. Meslaan linksaf, ri Texaco.
6,9	Rechtsaf: Culemborgse Grintweg, dan via brug de Linge over.
7,3	Restaurant 'De Hamsche Brug', daarna weg vervolgen.
7,5	Iets links aanhouden; ga met het viaduct over A15 en Betuwelijn.
8,2	Onderaan rechtdoor, de 'Daver' volgen naar Kerk-Avezaath.
8,3	In het dorp bij de St Lambertus kerk rechtsaf.
8,5	'Dorpsherberg Zomerzorg', daarna Dorpsstraat vervolgen.

In Drumpt waren vroeger twee halteplaatsen: Roskam en Kruising. Wij hebben ze niet teruggevonden. Ga vanaf de нн Kerk in westelijke richting verder op de Burgemeester Meslaan. De твс-lijn liep hier over een eigen dijkje rechtdoor, dan met een S-bocht naar de Culemborgse Grintweg even voorbij het huidige tankstation, en verder naar De Hamsche Brug. Hier was een dubbelsporige halteplaats en een Tol. Hier is het interessant te vertellen dat er twee soorten spoor werden gebruikt in de твс-lijn: Straatspoor en Veldspoor. Straatspoor werd gebruikt als de tram op een straat reed waar ook ander verkeer gebruik van moest maken, het plaveisel kon tegen de rails worden aangelegd en de

Veldspoor (links) en Straatspoor

tram reed als het ware in een gootje. Veldspoor komt overeen met de bouw van een spoorweglijn nu.

De tbc lijn liep vervolgens rechtdoor langs de 'Daver'. Dat is nu een doodlopende straat, dus neemt u maar gewoon de brug over de A15. De splitsing op de oude kaart, waar de tbc-lijn de weg verlaat, is toegedekt door de A15. We volgen de weg naar Kerk-Avezaath en pakken bij de tweede bocht de tbc-lijn weer op. Bij de Sint Lambertuskerk is nog een interessant muurtje waar te nemen. De stoomtram had veel moeite met deze scherpe bocht naar de Dorpsstraat, dus werd het muurtje om de kerk een stukje verlegd, zodat de bocht wat ruimer werd. De minimum straal van een bocht was 50 meter, en dat paste zo precies. De rare bocht in het muurtje zit er gelukkig nog steeds. Rijd rechtsaf de Dorpsstraat in. Links van u ligt Zomerzorg, nu een cafe-restaurant en een eindje verder aan uw linkerhand de villa Juliana. In die villa verbleef koningin Wilhelmina tijdens legermanoeuvres in 1911.

Aan het einde van het dorp aan uw rechterhand: huis Cellendonk. Destijds was hier de halte Heuff Cellendonk. Andere haltes hier zouden zijn: Agentschap en Van de Burg. Aan het einde van de Dorpsstraat verlaat u Kerk-Avezaath.

Avezaath – Erichem

9,3	Rechts aanhouden: Woerdsestraat.
10,2	Aan het eind provinciale weg oversteken: Erichemseweg.
10,7	Rechtdoor op de T-kruising: Lutterveld
11,6	Links: Herberg 'De Linde' in Erichem, daarna weg vervolgen richting Buren.

Aan het einde van de Dorpsstraat van Kerk Avezaath houdt u rechts aan en gaat u de Woerdsestraat in. De rbc-lijn volgde hier eerst een stukje openbare weg, maar die hield op bij de eerste weg rechts. Dus ging hij in veldspoor verder op een eigen dijkje, dat pas later deel ging uitmaken van de Woerdsestraat. U kruist de Tielseweg en komt dan op de Erichemseweg. Erichem betekent trouwens 'Erf van Erich', het dorp is ontstaan als nederzetting voor de ontginning van het land, zo omstreeks het jaar 1200. Die mooie dubbele rij bomen aan de linkerkant van de Erichemseweg heeft u te danken aan de rbc-lijn, die liep daar tussendoor. Bij de T-kruising ziet u bushalte Lutterveld, ook voor de stoomtram was dat een halteplaats. Verder links ligt nog de villa Mariaheim, het wordt nu onder anderen bewoond door Lia Krol en zij maakt daar prachtige bronzen beelden. Even verder komt u bij de oude school in Erichem, het is het gebouw links met het mooie raam, nu het Dorpshuis. Ongeveer 100 m verderop was halteplaats Dorp (rbc-km: 9.700) met een dubbelspoor voor passeren, inhalen, omlopen en opstellen. Een restje daarvan is te zien op de foto. Rijdt Erichem weer uit over de Erichemseweg richting Buren. Aan het einde van de weg nog twee sporen van de tramlijn: oorsponkelijk lagen er hier 2 scherpe

Erichem Centrum

bochten in de weg, wat nog te zien is aan de driehoekige stukjes land eerst rechts en verderop links van de weg. Het твс tracé sneed deze bochten af; later werd dit de weg. Ga aan het einde van de Erichemse Weg rechtsaf naar Buren.

Erichem – Buren

12,6	Doorrijden richting Buren
13,1	Ca 100 m voor 'Hofstede': fietspad aan de rechterkant in.
13,3	De rondweg oversteken en via brug over de Korne, Buren in, dan Peperstraat en Voorstraat volgen tot:
13,5	De Markt (voor de Kerk)
13,6	Restaurant 'De Swaen' (voor de poort rechts). Ga dan door de Buitenhuis- of Culemborgse Poort.
13,8	Voor 'de Pannenkoekenbakker' rechts afslaan: Onderdreef. Aan het eind links aanhouden, fietspad volgen. Na de rotonde uw weg aan de linkerkant vervolgen in de richting Asch.
14,4	Kruis de Koningin Emmastraat. Blijf het fietspad volgen.

*Gezicht vanaf de kerktoren
van Buren*

Buren werd door de TBC-lijn uit zijn isolement verlost, althans, als wij het tremliedje moeten geloven. Ter gelegenheid van de opening van de lijn werden er twee 'tremliedjes' gecomponeerd, en deze, op de wijs van Piet Hein, kunt u onderweg zingen om de moeder in te houden.

Voordat u Buren binnenfietst ziet u de rivier 'De Korne' met aan de zuidkant een riant grasveld. Op dat grasveld lagen vroeger een paar extra sporen voor de vracht. Op alle tekeningen van het spoor is de kleinste straal van een bocht toch nog 50 meter. Alleen hier bij Buren kon dat niet, de straal van de bocht waarover de tram Buren binnenreed was 40 meter. Voor het sporenplan: *Zie RailAtlas NVBS TekNr 103*. Wij hebben voor u een foto genomen vanaf de toren in Buren, vanaf dezelfde plaats waar vroeger luchtfoto's werden genomen. De witte lappen die op de oude foto zichtbaar in het gras liggen zijn vermoedelijk lakens, die worden gebleekt in de zon. Op het plein voor de kerktoren was vroeger de halteplaats Markt, op 11,235 km.

Remise Buren

Nu u toch in Buren bent, moet u natuurlijk even extra aandacht besteden aan de prachtige toren van de Lambertuskerk (uit de 14-de eeuw), en aan de stadspomp voor de deur van de kerk. U zag de toren al van verre en het is een prachtig gerestaureerd bouwwerk. En vergeet u de poort niet.

Op de kaart ziet u precies hoe de tramlijn door de stad Buren liep. Als u onder de Buitenhuiser Poort doorbent en rechtsaf het traject volgt, de Onderdreef, ziet u opnieuw riante parkeerplaatsen: inderdaad, restant van de tramlijn. U ziet verderop ook dat de tramlijn netjes naast de weg was aangelegd, daar waar nu het fietspad loopt. Als u voorbij de Koningin Emmastraat bent is er rechts van u een grasveld met wat huizen: daar stond vroeger de remise met werkplaatsen en bunkerfaciliteiten. TBC-km: 12.120). Voor het sporenplan: Zie RailAtlas NVBS TekNr 104.

Buren – Asch

14,7	Vanaf hier loopt het fietspad weer vlak langs de weg.
16,1	Ga hier rechtdoor. Houd boerderij 'Hanennest' aan uw rechterhand.
	Een kleine route-afwijking, terwille van veiligheid en fietsplezier.
16,5	Op T-splitsing rechtsaf: Achterstraat.
16,6	De Culemborgseweg naar links volgen. Pas op met oversteken!
16,8	Café 'De Strooppot' aan uw linkerhand.

Het fietspad van Buren naar Asch ligt er riant bij, ook dit fietspad is gelegd over het tracé van de vroegere tramlijn.

Als u Asch binnenrijdt ligt rechts van u een boerderij. Daar was halteplaats 't Hanennest. Dit is niet zomaar een boerderij, want op 10 mei 1940, de eerste dag van de Tweede Wereldoorlog (in Nederland althans), is hier een Duits vliegtuig neergestort. De piloot is later gefusilleerd op het Rondeel in Culemborg.

Het tracé volgde hier de nu zeer drukke Culemborgse Weg. Als u fietst ga dan linksaf Asch in, rechtsaf de Achterstraat en dan linksaf weer naar de Culemborgse Weg, dat is veiliger. Op de kruising van de Achterweg en de Culemborgse Weg was volgens de oude kaart een stopplaats.

U kunt, gelijk vele passagiers van de TBC-lijn, even pauzeren bij De Strooppot, ook vroeger al een officiële TBC-halteplaats. Hier was een omloop/inhaalspoor met opstelspoor. (TBC-km: 14.190).

Asch – Zoelmond

Kerk Zoelmond

16,8	Vervolg uw weg richting Zoelmond. Steek bij de rotonde de N320 over.
17,8	Bord 'Zoelmond' en even later bij kruising rechtdoor.
18,0	Het 'Plein' bij de Kerk in Zoelmond. Ga links de Dorpsstraat in, tot voorbij het kerkhof van Zoelmond.
18,5	Neem het zeer korte fietspadje rechtdoor de Molenweg in. Dit gaat over in de Beneden Molenweg, die wij vervolgen

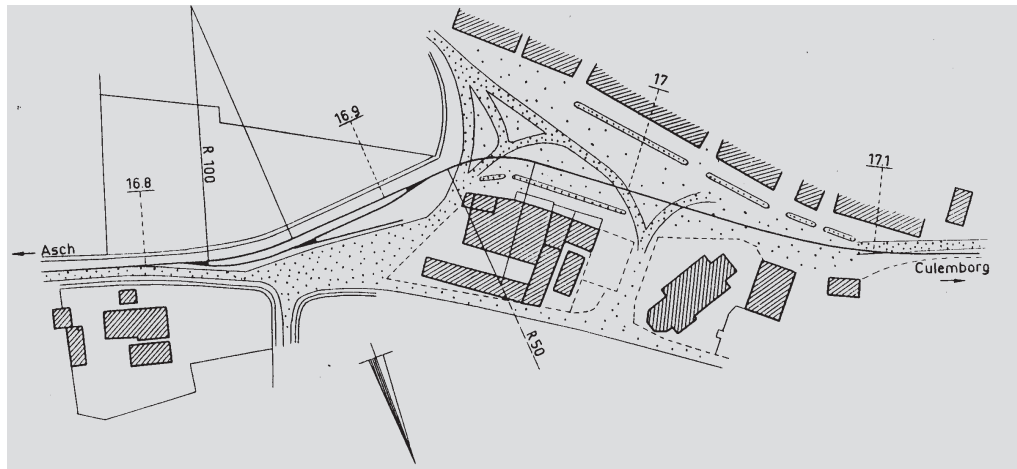
Via de Culemborgseweg en de Zandweg komt u bij de kerk in Zoelmond, een halteplaats van de TBC-lijn (TBC-km 15,485). Het Plein hier is meestal nog net zo rustig als vroeger, dus gedenk nu de puffende stoomtram. Vanuit Culemborg komend was er een kort aftakspoor. Nog twee haltes zouden zijn: 'Agentschap Van Dijk' en 'Bij de molen'. U gaat nu, net als de tram, over het Plein via de Dorpsstraat en de Beneden Molenweg richting Beusichem.

Zoelmond – Beusichem

18,9	Wij verlaten Zoelmond en rijden Beusichem binnen.
19,3	Na het kerkhof van Beusichem buigt de weg wat naar rechts.
19,4	Neem eerste weg links om achter het vroegere Stadhuis aan te komen op de Markt.
19,6	Verlaat het marktplein tussen de Kerk en het Heerenlogement. De Smalriemseweg volgen.
19,8	Bij kruising rechtdoor, steeds Smalriemseweg volgen
20,5	Bord: Einde Beusichem
20,8	Passeer huisnr 37. Op de kruising linksaf: nog steeds Smalriemseweg!
21,0	Passeer huisnr 43, thans een landbouwmachinehandel.
21,2	Passeer huisnr 49
22,3	Passeer huis 'de Oude Assche'. Wij gaan rechtdoor om het spoor later weer op te pakken

In Beusichem passeert u na een paar huizen allereerst de begraafplaats. U moet de Beneden Molenweg blijven volgen want er staan huizen aan uw linkerhand, maar in 1918 stonden die huizen er nog niet, de tramlijn liep schuin over dat terrein zo naar de Markt van Beusichem, dwars door de huidige bebouwing. (TBC-km: 16.870). Voor het sporenplan: Zie RailAtlas NVBS TekNr 105. De lijn volgde verder de Smalriemseweg. Aan het begin, bij de Klassenburger-

*Railplan Beusichem
(let op de noordpijl)*

straat, ging hij even links van de weg een paar meter door het weiland om verder weer de weg te volgen. De berm is daar nog steeds breder dan elders.

Sta even stil bij Smalriemseweg 37, want hier wordt het moeilijker. Dit huis staat *op* het tracé! De lijn boog iets naar links, en liep dan, gezien vanaf de weg, achter de volgende huizen langs, om de bocht af te snijden. U ziet vanaf de weg dus de achterkant van de huizen, de voorkant ligt waar de tram vroeger liep. Dat is nog steeds te zien aan de bouw van sommige van die huizen. Het geldt ook de landbouwmachinehandel op nummer 43. Dat was vroeger de halteplaats Laatste Stuiver, bij een gelijknamig café. Bij huisnummer 49 kwam de твс-lijn weer op de Smalriemseweg. Het vroegere tracé is nog terug te vinden in de beplanting.

Rijd verder de Smalriemseweg af. Even voorbij huis De Oude Assche is de huidige gemeentegrens tussen de gemeenten Culemborg en Buren, vlak voor de champignonkwekerij. De naam van de weg verandert hier in Oudaseweg. De rbc-lijn liep over die gemeentegrens, dwars door de weilanden, richting Culemborg en kwam daar aan op de Weithusen, ongeveer tegenover nummer 85.

Beusichem – Culemborg

22,4	Smalriemse weg wordt Oudase weg. We gaan rechtdoor.
23,0	Eerste weg links: Weidsteeg.
23,7	Op de kruising weer linksaf: Weithusen.
24,3	Ter hoogte van huisnr 85: Stoppen en omkeren! Vanaf hier volgen we weer het tracé.
24,9	Nu rechtdoor op deze kruising: Honddijk
25,2	Aan het einde linksaf: de Lange Dreef.
26,0	Op de kruising doorgaan richting stadscentrum: Pallandtdreef.

26,4	Eerste weg rechts: de Elisabethdreef.
26,7	Voor Casa Blanca linksaf; het Voorburg op, rechtdoor de Slotstraat in.
26,9	Kruising 'de Vier Hoeken' oversteken. Rechtdoor: Kattenstraat.
27,1	Op de kruising rechtsaf: Achterstraat in.
27,2	Rechtdoor: Havendijk.
27,4	Door de dijk-coupure: Veerweg volgen.
27,6	Doorrijden tot aan de rivier, en dan omkeren. Dezelfde weg terug tot kruising Kattenstraat (Zie KM 27,1)
28,1	Op deze kruising rechtsaf: de Goilberdingerstraat in
28,4	Niet de dijk opgaan, maar links aanhouden. Stap even af (fiets op slot) en ga te voet verder. Langs de Lekdijkstraat kunt U het tracé onverwacht ver volgen
	Wij lopen terug en stappen weer op. Volg de Westersingel, dan 1e straat rechts: Kalkhovenstraat.
29,0	Aan het einde linksaf: Voet van Oudheusdenlaan.
29,2	Even rechts, meteen weer links; neem het pad achter de huizen.
29,3	Vanwege de Brandweerkazerne kunnen we niet rechtdoor, dus Links, 1e Rechts, 1e Rechts, en weer 1e Links.
29,7	De rotonde recht oversteken. Daarna meteen rechts, omhoog naar het station.
30,0	Dit is het einde van de route!
	Grappig, dit is een van de weinige plaatsen in Nederland, waar u nog met de auto nagenoeg tot op het NS-perron kan komen! Recht voor U, en zo'n 6 m lager, ligt het nieuwe Stationsplein.

Rijd verder de Oudase weg af, linksaf de Weidsteeg op. Behoort u tot de preciezen, ga dan als u Culemborg binnenrijdt weer links en rijd tot Weithusen nummer 85. Daar kwam de rbc-lijn de gemeente Culemborg binnen. Er lag een omloop/inhaalspoor bij een halte genaamd 'Halverwege'. Behoort u tot de rekelijken, ga dan naar rechts, de Honddijk op. Op de Honddijk lag straatspoor,

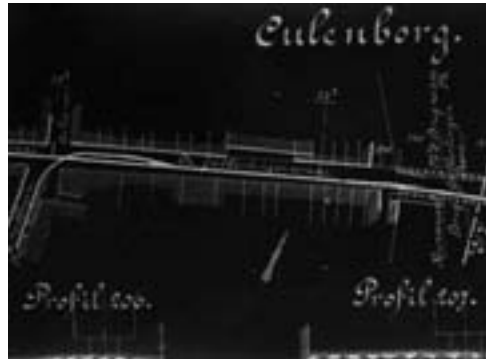

tot aan de bocht met de Lange Dreef. Mogelijk was hier de halte: Sprokkelenburg. Op de Lange Dreef liep de lijn rechts langs de weg via de Pallandtdreef tot aan de Elisabethdreef, nog goed te zien aan de berm. Aan het einde van de Pallandtdreef rechtsaf de Elisabethdreef op, het spoor liep waar nu de huizen staan en ging verder aan de rechterkant van de dreef. Bij de hoek van de Waldeck Pyrmontdreef waren een paar omloop/opstelsporen aangelegd. Dit was de halte Voorburg. Er is in de berm nog steeds ruimte genoeg.

Op het Voorburg ging de lijn van veldspoor over op straatspoor. Rijd door de Slotstraat naar De Vier Hoeken, een station van de TBC-lijn, ook wel Culemborg Stad genaamd. De lijn liep hier gevaarlijk dicht langs de huizen, als je zonder op te letten naar buiten stapte zou je zo onder de tram kunnen lopen, maar dat is gelukkig nooit gebeurd. Verder door de Kattenstraat naar de Achterstraat. Hier bij de Evangelisch Lutherse Kerk (en bij het Pietergasthuis, anno 1422!) lag een gecompliceerd stelsel van rails. De hoofdlijn ging door in de Goilber-

Railplan zijlijn haven (links)

Haven Culemborg (rechts)

dingerstraat. Een zijlijn ging naar de haven van Culemborg, maar om hier een aftakking te maken was er eigenlijk niet genoeg ruimte, denk aan die bocht met een straal van minimaal 50 meter. Bekijk nu even deze tekening en zie de zaak is opgelost door de bocht al te laten beginnen in de Goilberdingerstraat en gebruik te maken van de ruimte voor de kerk. Wij denken dat de lijn ongeveer de paaltjes volgde die nu voor de kerk staan. Als terzijde: op het plaatje ziet u ook dat de Herenstraat toen nog Achterstraat heette.

Wij volgen nu eerst het aftakspoor naar de haven. Dat liep door de Achterstraat, over de Havendijk en door de coupure in de dijk aan de rechterkant langs de Veerweg. Vanaf hier liep het spoor geleidelijk naar beneden om iets achter de 'Wachtkamer der Stoombooten' op de kade te komen.

Ga terug naar de hoofdlijn, bij de Lutherse kerk, en rijd door de Goilberdingerstraat naar de dijk. Links van de Lekdijk ziet u, op halverhoogte, een vlak

Eindpunt Culemborg Station

gedeelte dat nu is bezet door een zithoek met wip, vroeger liep hier de tramlijn. Met een ruime bocht ging de TBC-lijn dan naar links om op een eigen dijkje evenwijdig aan de spoorlijn naar het station te lopen. Nu staat midden in de bocht naar de spoordijk een huis, dat is uiteraard gebouwd na 1918. Ter hoogte van het voetbalveld zou er een halte zijn geweest. De TBC-lijn liep door de volkstuintjes die nu onder aan de spoordijk liggen.

Ga terug naar het einde van de Goilberdingerstraat en rijd de Westersingel op, eerste straat rechts de Kalkhovenstraat, en aan het einde links de Voet van Oudheusdenlaan. De tramlijn liep door het elektriciteitshuisje. Steek de Vianensestraat over en volg het pad achter de huizen langs. Rijd om de brandweerkazerne heen terug naar het spoor en volg de weg daar. De tunnel onder het spoor was er nog niet in 1918.

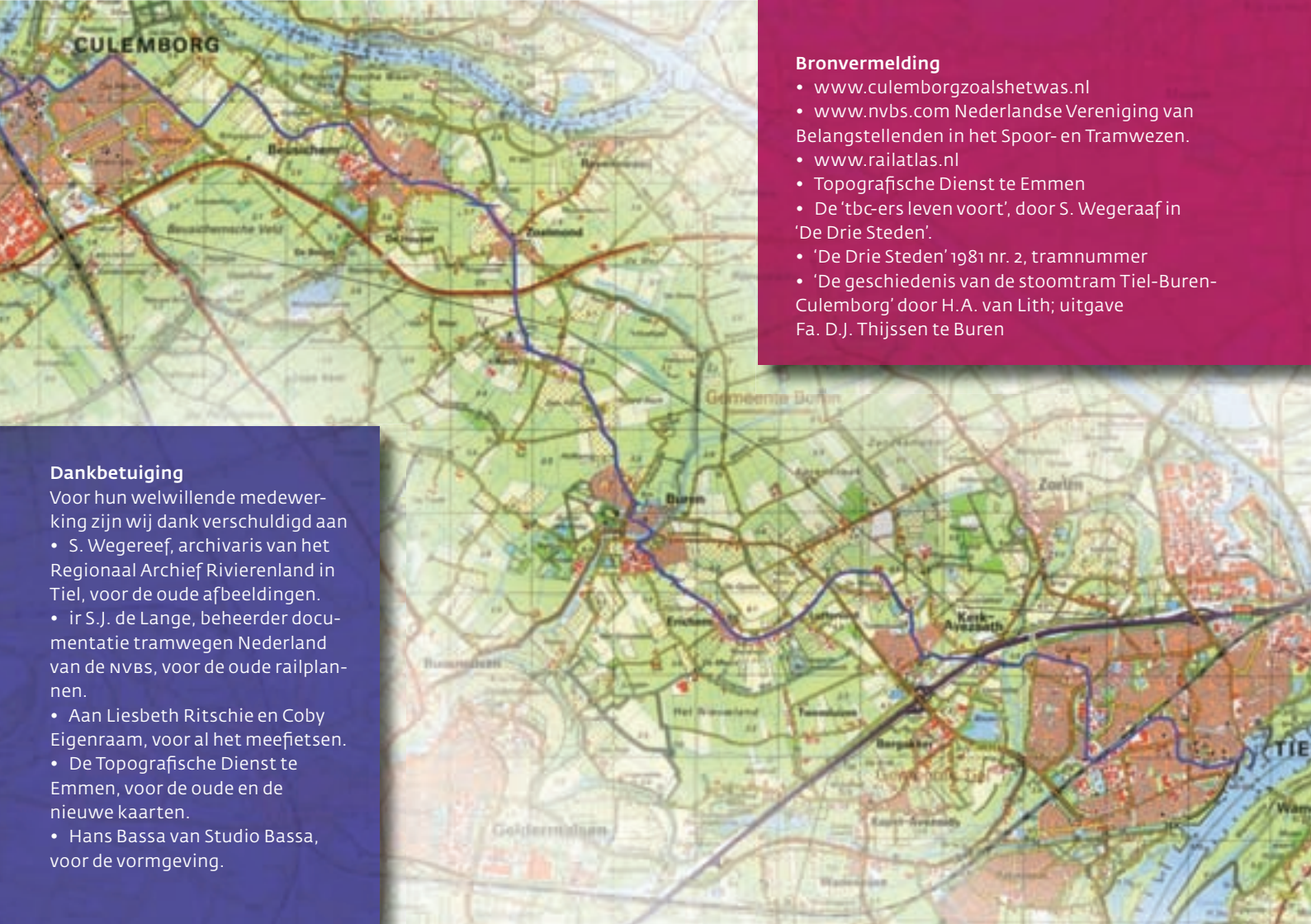
Rijd voorbij de rotonde naar het station, neem direct de eerste straat rechts. Deze straat gaat omhoog naar het station, en dat deed de TBC lijn ook. Waar de straat bovenaan nu een bocht naar rechts maakt ging de TBC-lijn rechtdoor, het eindpunt met opstel- en omloopspoor lag op deze hoogte. De TBC-lijn heeft er hier precies 24.870 kilometer opzitten. Voor het sporenplan: Zie RailAtlas NVBS TekNr 106. Het vroegere NS station, in die tijd geëxploiteerd door Staatsspoor (ss) lag op deze hoogte.

De terugweg

Als u per fiets naar Tiel wilt kunt u gebruik maken van onderstaande toeristische route, die begint op het plein voor het station van Culemborg. Begin met uw rug naar de hoofdingang van het station en ga rechtsaf de Parallelweg Oost op.

1.0	Ra	Melkbrug onder spoor door
	La	Parallelweg West
2,5	Ra	Zeedijk
2,6	La	Nieuwegraafsesteeg
3,3		links aanhouden
4,1	La	Oude Hoeveneseweg (spoor oversteken)
4.3	Ra	Broeksteeg
5.5	La	Ganzeplanweg
7.9	Ra	Meersteeg
8.8		(Tricht)
9.1	Ra	Hoekenburg
9.3	Rd	Hoekenburg, later Kerkstraat
9.6	Ra	Lingedijk
9.7	La	voor het spoor brug over
9.9		(Geldermaalen) Rechtdoor langs spoor
10.4		(NS-station)
	Rd	parallel aan het spoor: Genteldijk
10.8	Rd	Oudenhof
11.3	Ra	rotonde, richting industrieterrein Oudenhof
11.4	Rd	Laageinde
11.7	Rd!!	spoor oversteken
12.3	La	Bredestraat
12.4	Ra	Hoogmeerweg

13.4		(parallel aan Betuwelijn)
14.3		(Meteren)
14,4	Ra	Achtersteweg
14.6	Ra	onder provinciale weg door
14.8	La	rode fietspad links. Niet oversteken!
15.0		(viaduct over Betuwelijn en A 15)
15.3	La	Neerrijnense Mark (koffie? De Oude Tol)
17.5		(Est)
17.6	La	Dorpsstraat
18.0	Ra	Dorpsplein / Dreef
19.3	Rd	Elsevierstraat
20.0	La	Oude Bommelsestraat
20.3	Rd	fietspad = Bommelsestraat
23.2		(Ophemert)
23.6	Ra	Kapelstraat
24.3	La	Waalbandijk
24.4	Ra	Waaldijk
26.0	Ra	Waaldijk
28.5	Ra	ri: Tiel / Wamel
29.8		(Tiel) dijk fietspad volgen
30.7	links:	Bellevue, en direct rechts: fietspad
31.1	einde	de rivier = startpunt TBC-fietsroute

Bronvermelding

- www.culemborgzoalshetwas.nl
- www.nvbs.com Nederlandse Vereniging van Belangstellenden in het Spoor- en Tramwezen.
- www.railatlas.nl
- Topografische Dienst te Emmen
- 'De 'tbc-ers leven voort', door S. Wegeraaf in 'De Drie Steden'.
- 'De Drie Steden' 1981 nr. 2, tramnummer
- 'De geschiedenis van de stoomtram Tiel-Buren-Culemborg' door H.A. van Lith; uitgave Fa. D.J. Thijssen te Buren

Dankbetuiging

Voor hun welwillende medewerking zijn wij dank verschuldigd aan

- S. Wegereef, archivaris van het Regionaal Archief Rivierenland in Tiel, voor de oude afbeeldingen.
- ir S.J. de Lange, beheerder documentatie tramwegen Nederland van de nvbs, voor de oude railplannen.
- Aan Liesbeth Ritschie en Coby Eigenraam, voor al het meefietsen.
- De Topografische Dienst te Emmen, voor de oude en de nieuwe kaarten.
- Hans Bassa van Studio Bassa, voor de vormgeving.

Remise Stoomtram te BUREN

(voorzide).

Tremliedjes.

INWIJDING
Stoomtram „Tiel - Buren - Culemborg.”
17 Nov. 1902.

I.

Wijze: „Piet Hein”

Heb je wel gehoord van de nieuwe tram,
Die vandaag voor het eerst zal rijden?
En die wij nu met een luid gesang,
En een groot feest in gans wijden?
Hij belt, hij belt,
Hij belt reeds met geweld!
En daarom is er feest, en daarom is er feest,
Zooals in Buren nog nooit is geweest.

Ziet hen daar eens posen uit zijn armoedigen zwart,
Welken stoom in blauwe krigten;
Wat rijdt hij mooi en wat rijdt hij ierd,
Laten wij hem ter oere zingen!
Hij komt, hij komt,
Hooft, hoe hij dreunt en kneult!
En lange zijn gladder been, en lange zijn gladder been,
Kont hij daar wel greden aan.

Heb je al gehoord van de nieuwe tram,
Die daar rijdt door Burens derven?
Ja, het duurde wel lang, maar nu hebben we hem,
Wat een vreemde en dat te bileren!
Hoeze! hoeze!
Wij doen een ritje mee!
Heel Buren is verlijdt, heel Buren is verlijdt;
Wij zijn verlost uit de eenzaamheid!

DRUK EN UITGAVE D. J. THIJSEN, BUREN

ISBN 978-90-78114-02-4

9 789078 114024 >